

לפתוח דלת - יוזמות לאחריות חברתית בהכשרת מורים

עורכות: אורנה שך-אופנהיימר | זמירה מברך

Opening a Door: Social-Responsibility Initiatives in Teacher Education

Orna Schatz-Oppenheim
Zemira Mevarech

עורכות: אורנה שץ-אופנהיימר
זמירה מבורך

הוצאת הספרים של מכון מופ"ת
עורך ראשי: דודו רוטמן
עורכות אקדמיות: יהודית שטיימן ויהודית ברק
עורכת טקסט ולשון: עפרה פרי
עורכת לשון אחראית: אדוה חן
עורכת גרפית ומעצבת העטיפה: מאיה זמר-סמבול
ציור עטיפת הספר: אילה קמון

חברי הוועדה האקדמית של הוצאת הספרים:
פרימה אלבז-לובישי, אילנה אלקד-להמן, חנוך בן-פזי, יעל דר, יורם הרפז,
נצה מובשוביץ-הדר, אייל נווה, דורון נידרלנד, יעל פישר, שי פרוגל

מסת"ב: 3-166-530-965-978

© כל הזכויות שמורות למכון מופ"ת, תש"ף/2020

טל': 03-6901406 <http://www.mofet.macam.ac.il>

עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות של כל חומר
ששולב בספר ממקורות חיצוניים. אנו מתנצלים על כל
השמטה או טעות. אם יובאו אלה לידיעתנו, נפעל לתקן
במהירות הבאות.

דפוס: אופסט טל בע"מ

תוכן העניינים

7	פתח דבר
	שער ראשון: יוזמות לאחריות ולמעורבות חברתית - היבטים חברתיים
19	הדילמה של החינוך ליוזמות לאחריות ולמעורבות חברתית שלמה בק
35	רמה קלויר..... שילוב פדגוגיה של למידה תוך שירות בקהילה - מקרה מבחן: תוכנית רג"ב
59	אחריות חברתית, מעורבות, התנדבות - "פרו בוננו" או זהות מקצועית? סיפורו של קורס סמדר תובל, מירב אסף, רז שפיזר, אברהם אלבדור, אמנון גלסנר ודינה פרילינג
81	קידום יוזמות לאחריות ולמעורבות חברתית במסגרת פיתוח מקצועי של "חינוכאים" יעל ערן-צורן ואמנון גלסנר
102	נרטיבים של מורים מתחילים הפועלים למען אחריות לצדק חברתי נורית דביר ואורנה שץ-אופנהיימר
	שער שני: יוזמות לאחריות ולמעורבות חברתית - היבטים תרבותיים ורב-תרבותיים
123	דיאלוג רב-תרבותי בין סטודנטים להוראה יהודים וערבים לבין סטודנטים להוראה ממדינות אחרות רותי בר-סיני
153	ילדים יהודים וערבים משחקים כדורגל - ספורט ככלי מגשר בין תרבויות רוני לידור וסימה זך
173	תוכנית תספ"ה לבני הקהילה האתיופית - תוכנית של תקווה אורנה שץ-אופנהיימר
196	מסורת הזיכרון כבבואה למדיניות ההנצחה בבתי הספר דרורה פריצקר ואיריס בציר
224	רשות היחיד ורשות הרבים ומה שביניהם - היחיד והיחד בראי אגדת חז"ל רפי ועקנין
233	אפילוג אורנה שץ-אופנהיימר ושלמה בק
241	על המחברים
247	תקציר באנגלית

תודות

במלאכת כתיבת פרקי הספר היו שותפים שבעה-עשר מחברים, שאינם רק מלמדים, חוקרים וכותבים, אלא גם פועלים ויוצרים של פרקטיקות המממשות דרך חינוכית. לכל אחד מהם נתונה תודתנו: תודה על העשייה החינוכית ועל הנחלתה לאחרים באמצעות תיעוד וכתובה ביקורתית ויצירתית; תודה על שאפשרתם לנו לשתף ולחשוף ברבים את עבודתכם המבורכת. הייתה זו זכות עבורנו לעבור עם כל אחד מכם חוויה אקדמית-מקצועית.

עריכת ספר מלווה בשיקולים מגוונים ובספקות, בחששות ובהתלבטויות בדבר ייצוג התכנים. השאיפה היא להקפיד על בהירות הניסוח, לנקוט רמה מסוימת של אחידות, ובה בעת לשמר את הקו הייחודי של כל כותב וכותב. יצירת מארג של פרקים, המשקפים תהליכים, מושגים ורעיונות, לא הייתה מתרחשת ללא הליווי המקצועי והתמיכה של צוות הוצאת הספרים של מכון מופ"ת: תודה מייוחדת לד"ר יהודית שטיימן, מי שהייתה ראשת ערוץ הכתיבה והוצאת הספרים של מכון מופ"ת שנים רבות, בעלת ניסיון מקצועי רב בביקורת הכתוב מתוך רגישות ויחס מכבד; תודה לד"ר דודו רוטמן, ראש הוצאת הספרים הנוכחי, שסייע אף הוא בהוצאת הספר במקצועיות וברצון; תודות לד"ר יהודית ברק (דודה) ולד"ר עידית טבק, שהתעמקו בכתוב, קראו ביסודיות כל מילה בתוכו והכוונו אותנו בכל הנדרש. הערותיהן המקצועיות טייבו את איכות הפרקים; לעפרה פרי - עורכת הלשון, חברה ומקצוענית, המקפידה קלה כבחמורה - תודות לך על שנסכת בנו ביטחון במסע הסמוי של עריכת הלשון לפרקי הספר; תודה חמה לעורכת הלשון האחראית, אדוה חן, על העריכה והליווי המקצועי בהבאתו של הספר לכדי גמר; תודה לעורכת הגרפית, מאיה זמר-סמבול על שתרמה את חלקה לעיצובו היפה של הספר; תודה לחני שושתרי, שסייעה בכל העת בתהליך היוצרותו של הספר מתוך סבלנות, נועם הליכות, מקצועיות ומאור פנים.

פתח דבר

המוסדות הראשונים להכשרת מורים נוסדו בארץ ישראל בתחילת המאה ה-20. החזון שהנחה אותם היה להכשיר מורים בעלי ידע, שיוכלו ללמד ולחנך את דור העתיד שהולך וקם בארץ ישראל המתחדשת. המחויבות של אותם ראשונים הייתה לא רק לספק ידע אלא גם אחריות חברתית ולאומית, ובה בין השאר תחיית השפה העברית כחלק מתקומת ישראל (שיינין, תשנ"ו). מוסדות להכשרת מורים עוסקים אפוא לא רק בשאלות דידקטיות ופדגוגיות; מעורבות חברתית ואחריות חברתית הן חלק אינהרנטי מהווייתם.

בשנים האחרונות מתפתחות ומתרחבות בעולם כולו וגם בישראל יוזמות ופעולות להעמקת האחריות החברתית והתרבותית. בהכשרת מורים לאחריות חברתית עוסקים בשאלות של צדק חברתי ובאחריות חברתית במרחבים שקיים בהם מגוון רב-תרבותי בעקבות תהליכי הגירה במרחבים גאוגרפיים. המגמה היא ליצור תודעה לאחריות חברתית (גדרון ואבו, 2014; גולן, רוזנפלד ואור, 2017; Cochran-Smith, Ell, Grudnoff, Haigh, Hill, & Ludlow, 2016).

בספר זה ניסינו להביא לידי ביטוי יוזמות, רעיונות, פרקטיקות ותוכניות פדגוגיות לאחריות ולמעורבות חברתית בדגש על יוזמה אקטיבית כחלק מתהליכי הכשרה לעבודת ההוראה.

היבטים שונים של יוזמות לאחריות חברתית

כבר האדם הראשון נקרא לקבל אחריות על מעשיו, ובהמשך גם על אלה של האחר (בראשית ג, ה). "כִּי יִדַע אֱלֹהִים, כִּי בְיוֹם אֲכַלְכֶם מִמֶּנּוּ, וְנִפְקָחוּ עֵינֵיכֶם; וְהִייתֶם, כְּאֱלֹהִים, יֹדְעֵי טוֹב וָרָע". ידיעת "טוב ורע" מובילה לבחירה, ובחירה כרוכה באחריות. הבחירה מאפיינת את האדם כיצור רציונלי. קבלת אחריות מאפשרת לאדם לא רק לבחור, אלא גם לשאת בתוצאות של בחירתו (אבו חסין וגונן, 2013). יכולת הבחירה הטמונה בקבלת אחריות מציירת תפיסת עולם שבה האדם אקטיבי ויוזם.

השימוש במונח יוזמה נשאב בעיקר מן התחום העסקי (Zeichner & Pena-Sandoval, 2015) וחדר בהדרגה לתחום החינוך. בשנים האחרונות ניכרות במערכות חינוך בעולם כולו וגם בישראל יוזמות ופעולות להעמקת האחריות החברתית. שתי מגמות עיקריות מאפיינות חתירה לאחריות חברתית:

האחת מקורה בצורך אישי לממש חזון חברתי ערכי, אידאי, המונחה ברוח של שליחות; והאחרת מקורה בצורך חברתי בחדשנות וביצירת שינוי (יפה-מרקוביץ, 2016). לעיתים פעילויות לאחריות חברתית ממוזגות את שתי המגמות, האישית והחברתית. במקרים רבים החזון והרעיונות החברתיים שאנשים מבקשים להגשים באופן אישי מלווים ביוזמות לאחריות חברתית, כגון לשנות תודעה, לטעת רעיונות ולהפיץ תפיסות עולם, כך שההדגשים משתנים מיוזמה ליוזמה. לא אחת יוזמות לאחריות חברתית המבקשות לקדם שינוי חברתי מושפעות מגופים עסקיים או פוליטיים ואף מונעות על ידיהם, אך מופיעות בלבוש של "תרומה לקהילה". תופעה זו בולטת בעידן הניאו-ליברלי, שבו מערכות פרטיות בעלות משאבים משמשות תחליף למערכות ציבוריות. פעילותן של מערכות כאלה מטשטשת את הגבולות בין הפרטי לציבורי, למשל בין בעל עסק הפועל לשם מטרות רווח ושליטה כלכלית וחברתית, לבין היותו יוזם ופורץ דרך המונע על ידי ערכים והמבקש להועיל לחברה.

ארגונים חברתיים הפועלים מתוך אחריות ומעורבות שלא למטרות רווח מכונים "המגזר השלישי". לכאורה, הגדרה זו מבדילה את עמותות המגזר השלישי משני המגזרים האחרים, הממשלתי-ציבורי והעסקי, אך למעשה היא מעמידה אותם במקום שווה אליהן, מצב המעורר ביקורת. הטענה היא שבהניחה לעמותות לקיים פעולות שבעבר היו מתפקידה, הממשלה מסירה מעצמה אחריות, החלטותיה נטולות שקיפות, והיא מתנערת מהטיפול במערכות החברתיות כמו רווחה, בריאות וחינוך (וייס, 2016).

אחד המאפיינים של יוזמות לאחריות חברתית הוא אופי פעולתן "מלמטה למעלה" (bottom up). כך, יוזמה שפתחו בה פרטים עשויה לחולל התארגנות לאחריות חברתית מקומית וארצית ולהתפתח במרחב הציבורי (גדרון, 2007). העדר גוף פורמלי ממשלתי הנענה לצורכי החברה מתוך אחריות, שקיפות ומעורבות חברתית והתעלמותו של השלטון המרכזי מחובתו התפקודית, המונעת לעיתים מעודף בירוקרטיה, מהתנהלות איטית ומכבילות לרגולציה (פרץ, 2017) - כל אלה מביאים ארגונים הרואים מחובתם להתערב במקומות אלה לנקוט יוזמה לקידום נושאים חברתיים שונים (שורץ-אלטשולר, 2012).

בולטים במעורבותם ארגונים טכנולוגיים המסייעים להתפשטותן של יוזמות למעורבות חברתית ואף לאחריות חברתית והמאייצים מיזמים חברתיים-כלכליים: תוכניות לפיתוח רובוטים, תוכניות סייבר ועוד. הנגישות הטכנולוגית והפיתוחים הטכנולוגיים המאפיינים את כל העולם מקנים מערך של יכולות שניתן לנצלן

לטובת ארגונים המקדמים אחריות חברתית, למשל מגוון רשתות חברתיות היוצרות מרחבי פעילות לארגונים חברתיים וחינוכיים. באמצעות רשתות אלה מתנהלות יוזמות חברתיות ופעילויות חברתיות של שלושה-ארבעה יזמים בעלי חזון המניעים מערכת המונה אלפי משתתפים.

בצד היתרונות של יוזמות מסוג זה (משאבים, כוח אדם, תפיסות רעננות) קיימת האפשרות שארגונים עסקיים בלבד של יוזמות לאחריות חברתית יתערבו במערכת החינוך במטרה להשפיע על צרכני העתיד. בהיותם מונעים על ידי אינטרסים כלכליים, הם משווקים קורסים לימודיים, תוכניות בלתי פורמליות לשעות אחר הצהריים ועוד (אולשטיין, 2016; אייל, 2012). במרחב החינוכי מגן הילדים עד מערכת ההשכלה הגבוהה מתנהלות כיום יוזמות לאחריות חברתית בתחומי מדעי הרוח, ביהדות, ציונות, וטכנולוגיה ועוד תחומים - הכול מתוך טשטוש גבולות בין פעולות שלא למטרות רווח לבין השקעות סמויות במרחבים חינוכיים שמאחוריהן עומדים רווח כלכלי שאינו ישיר ולעיתים גם ניסיון להשפעה פוליטית.

לכן העמקה ביצירת שותפויות עם ארגונים חברתיים הפועלים למען החברה מתוך אחריות לפרט ולחברה היא עניינה של מערכת הכשרת המורים. שותפויות כאלו ממלאות חסרים תקציביים במערכת החינוך ובה בעת מזמנות חדשנות שאינה נגישה למערכת זו מבחינה תקציבית ומבחינה ארגונית (יוגב ומיכאלי, 2011).

אחריות חברתית בהנשרת מורים

ברחבי העולם גובר הצורך להכשיר מורים בסביבות למידה המטפחות תפיסות הנוגעות לפערים חברתיים, לעוני ולצדק חברתי (Cochran-Smith et al., 2016; Hanneke, 2016). ההנחה היא שחשיפת סטודנטים להוראה למארג התרבותי-חברתי שבו הם חיים עשויה לעורר בקרבם ואף בקרב סגל המרצים מכוונות לפיתוח יוזמות לאחריות חברתית, כזו החותרות לשינוי חברתי ולצדק סוציאלי. אחד התחומים שבהם באה לידי ביטוי האחריות החברתית בהכשרת המורים במערכות חינוך רבות בעולם ואף בישראל הוא תחום הפערים החברתיים בקרב לומדים (תמיר, 2015; Zeichner, 2010). במרחב הגלובלי ניכר הדבר במיליוני ילדים שכלל אינם הולכים לבתי ספר ובמיליוני אחרים שכישורי הלמידה שלהם בתחומי הקריאה, הכתיבה, ההבנה והחשיבה ראשוניים ובסיסיים בלבד (Guerrero, 2017). פערים חברתיים-לימודיים כאלה בולטים עוד יותר על רקע

חברות שתוכני הלמידה ודרכי הלמידה בהן הם מהמתקדמים בעולם. השימוש בהם נעשה דרך קורסים מקוונים ופיתוח פעילות באמצעות רשתות חברתיות היוצרות שיתופיות בלמידה, בידע ובפעילויות פדגוגיות. לומדים אלה נעים במרחבים וירטואליים באמצעות האינטרנט ונעזרים באמצעי הוראה טכנולוגיים המנגישים במהירות מידע עדכני ומורכב.

ללמידה ולהוראה בסביבה גלובלית אומנם נדרשים כישורי תקשורת טכנולוגיים, אך לא פחות מזה נדרשים כישורי תקשורת בין-אישית. כישורים אלה כוללים הכרה בשונות תרבותית חברתית, ויתרה מזו - הכרה ביתרונה של שונות זו כממריצת למידה, כמעניינת ומסקרנת (גוטוויין, 2014). גם בישראל אפשר להצביע על פערים לימודיים הנובעים משונות תרבותית וחברתית ומחוסר נגישות טכנולוגית. אלה הם מנת חלקה מאז ייסודה. הסיבות, האטיולוגיה והמיומנויות הנדרשות להוראה בסביבות רב-תרבותיות הם בגדר עיסוק מתמיד במדינת ישראל לאורך כל שנותיה (בושריאן, 2016; סבירסקי ודגן-בוזגלו, 2009; פרנקשטיין, 1977; שץ-אופנהיימר, 2014).

האחריות לצמצום פערים חברתיים ולימודיים היא אפוא אתגר גם להכשרת המורים. מתן כלים למורים בשלב הכשרתם - כדי שיוכלו לחשוף את תלמידיהם לתחומים מדעיים וטכנולוגיים ולקדמם ללמידה המלווה בחשיבה ביקורתית, בלמידה משמעותית ובמודעות לעולם ערכי והומני - יכול לפרוץ את חומת הפערים ולמתן את האי-שוויון המתמשך.

המורכבות בהכשרת מורים ליוזמות לאחריות חברתית

אחד הביטויים של התהליכים שנסקרו עד עתה הוא התפתחות ערוץ מקביל להכשרת מורים: מסגרות או תוכניות חלופיות להכשרת מורים או הכשרות מורים ייחודיות, למשל בארצות הברית (יפה-מרקוביץ, 2016; Zeichner & Pena-Sandoval, 2015). התוכניות החלופיות נועדו להכשרת מורים איכותית או להכשרתם בתחומים שחסרים בהם מורים, בעיקר בתחומי המדעים (אלמוג ומילשטיין, 2014; Johnson, Kraft, & Papay, 2012). תוכניות אלה עונות על הצורך של מי שמבקשים להצטרף למקצוע ההוראה, אך חשים שהמסד הקיים אינו הולם את האידיאלוגיה שלהם או את התפיסות הביקורתיות החברתיות שלהם. לעיתים הלומדים בתוכניות ייחודיות אינם מעוניינים להסתגל למסד הקיים ומבקשים לשנות את המציאות סביבם, מתוך אחריות חברתית. תוכניות ייחודיות חלופיות חוץ-ממסדיות מתקיימות בחלקן גם במוסדות האקדמיים לחינוך בישראל, והן מתאפיינות בעיסוק ביוזמות חברתית מתוך

אחריות. נמנות עימן תוכניות ייחודיות, כגון המכון לחינוך דמוקרטי במכללת סמינר הקיבוצים, "שבילים" במכללת קיי, "חותם" ועוד (פייגין ואחרים, 2015). תוכניות אלו מתקצבות ממקורות חיצוניים למשרד החינוך ומשקפות את התהליך הניאו-ליברלי של הפרטת מערכות חינוך (Boyle-Baise & McIntyre, 2008; Nurenberg, 2011). האוטונומיה של תוכניות ייחודיות אלה להכשרת מורים מתאפשרת עקב שיתופי פעולה בין הממסד לגורמים בעלי יוזמה המגייסים משאבים ממערכות פילנתרופיות ומגורמים עסקיים (Ball, 2012).

במכללות האקדמיות לחינוך, ערוץ התוכניות הייחודיות מונחה על ידי ערכים של אחריות חברתית, ועל כן התכנים של תוכניות אלו נועדו לעורר יוזמות לאחריות חברתיות חינוכיות, תודעה של שינוי בתפיסות חינוכיות, טיפוח פדגוגיות חדשניות והתערבות בתחומים של שוויון וצדק חברתי, כמו קורסים בדגש על מודעות לשירות לקהילה (דביר, 2012; Gatti & Catalano, 2015). אלו הן תוכניות מאתגרות, המבקשות להנחיל גם ערכים להכרה ב"שונויות" במערכת החינוך. מטרתן לעצב עולם חברתי טוב יותר - צמצום פערים, מימוש צדק חברתי ותיקון עולם.

מבנה הספר

בספר זה נעשה ניסיון לשרטט את הדינמיקה המתרחשת בתחום האחריות החברתית במוסדות אקדמיים שונים של הכשרת מורים, כפי שהדבר משתקף ביוזמות שונות הצומחות מתוך המוסדות במטרה ליצור שוויון וצדק חברתי ובה בעת לשמר שונות. פרקי הספר מכוונסים בשני שערים: שער המתמקד בהיבטים של חתירה לצדק חברתי; ושער העוסק באחריות ומעורבות חברתית בהיבט השונות התרבותית. בשני השערים בא לידי ביטוי מגוון של פעילויות, תוכניות, קורסים וסדנאות המתארים תפיסות שונות, שהמאחד בהם הוא חתירה לפעול מתוך תחושה של אחריות ומעורבות חברתית אמיתית. המטרה היא לבחון את המורכבות של התחום ולהעמיק את התודעה לאחריות לצדק חברתי הנדרשת ממורים בעתיד להתערבות בתחומים אלה בקרב במערכת החינוך.

את השער הראשון של הספר פותח מאמרו של שלמה בק, המציג בצורה ביקורתית את הדילמה של החינוך ליוזמות לאחריות ולמעורבות חברתית. אחרי סקירה היסטורית קצרה שממנה עולה כי תם עידן "אידיאולוגיות העל" או המטא-נרטיבים, הן של הגישה השמרנית והן של הגישה המהפכנית לשיפור פני החברה, מציע בק להתמקד בהכשרת מורים ב"אתיקה של אכפתיות", שיש בה לדעתו

הדים לרוחו של רעיון ה"אני-אתה" של מרטין בובר - היענות מתוך אמפתיה לצורכיהם של פרטים מסוימים שכלפיהם אנו מרגישים אחריות. גישה זו תמנע את הסכנה שיוזמות לאחריות ולמעורבות חברתית שמניעיהן ניאו-ליברליים ישמרו את עקרונות החברה הניאו-ליברלית, שבסיסה המוסרי לוקה בחסר.

תוכניות המצוינים רג"ב ("ראש גדול בהוראה"), המתקיימות בכל המכללות האקדמיות לחינוך, עוסקות בהכשרת מורים בדגש על אחריות חברתית. תוכנית רג"ב חרתה על דגלה פעילויות ולמידה שבהן מסרים ערכיים הכוללים תרומה לקהילה. במאמרה **שילוב פדגוגיה של למידה תוך שירות בקהילה - מקרה מבחן: תוכנית רג"ב** - מתארת רמה קלויר תוכניות המתבססות על העקרונות של שילוב פדגוגיה על פי תפיסות ותוכניות של SL (Service-Learning) ואת הפוטנציאל הטמון בהן לקידום תפיסותיהם ועמדותיהם של הסטודנטים בנוגע ליוזמות לאחריות חברתית, לקראת היותם מורים במערכת החינוך.

פרקטיקות המעוררות אחריות ומעורבות חברתית מתוארות במאמרם הקבוצתי של **סמדר תובל, מירב אסף, רז שפיזור, אברהם אלבדור, אמנון גלסנר ודינה פרילינג**. בחינת הפערים הקיימים בקרב סטודנטים להסבה מקצועית להוראה בין רמת התפיסה וההצהרה שלהם לרמת הפרקטיקות החינוכיות שלהם בנוגע לאחריותם החברתית כחלק מזהותם המקצועית היא עניינו של המאמר **אחריות חברתית, מעורבות, התנדבות - "פרו בונו" או זהות מקצועית? סיפורו של קורס**. זוהי בחינה ביקורתית, הנערכת באמצעות תיאור תהליך הבנייתו של קורס העוסק בתחום הקהילה והסביבה, בדגש על רפלקציה ביקורתית של סגל מורי התוכנית והסטודנטים הלומדים בו.

במאמרם של **יעל ערן-צורן ואמנון גלסנר** נדונה היציאה ממרחב המכללה כיוזמה לאחריות חברתית שיש בה גם פעילות לצדק חברתי בקרב סטודנטים להוראה. במאמר **קידום יוזמות לאחריות ולמעורבות חברתית במסגרת פיתוח מקצועי של "חינוכאים"** הם מתארים את היציאה הפיזית לאתרים בקהילה, למען הקהילה; יציאה המאפשרת להתנסות במרחב ולקדם פרקטיקות פדגוגיות כמומונויות של התבוננות, חשיבה ביקורתית, חשיבה יצירתית, יזמות ועבודת צוות. הכותבים דנים במשמעות של פרקטיקות פדגוגיות שנועדו לפתח בקרב הסטודנטים אחריות ללמידה בזיקה לטיפוח תודעה למען צדק חברתי. בתוך כך הם מציגים ממצאי מחקר פעולה שליווה את הסדנה אשר נועדה ליצור שינויים רעיוניים, תפיסתיים והתנהגותיים בקרב המשתתפים בדגש על שינוי בתחושת המסוגלות העצמית שלהם, ליזום ולחולל שינוי מתוך אחריות לאקטיביזם חינוכי-חברתי.

באמצעות נרטיבים של מורים מתחילים הפועלים למען אחריות לצדק חברתי חושפות נורית דביר ואורנה שץ-אופנהיימר את תהליך התמודדותם של מורים מתחילים בבית הספר נוכח סוגיות של אי-צדק חברתי, ברמת הפרט. מצוקות של תלמידיהם, שזה מקרוב באו (עולה חדש ובן של מהגרי עבודה), ועולות חברתיות שנעשו כלפיהם מעוררות מודעות ואחריות בקרב מורות מתחילות. ניתוח ופרשנות של הנרטיבים המספרים על שני התלמידים מלמדים על פרקטיקות פדגוגיות הנדרשות למימוש צדק חברתי, דווקא בקרב מורים שאך זה סיימו את הכשרתם.

השער השני נפתח במאמר דיאלוג רב-תרבותי בין סטודנטים להוראה יהודים וערבים לבין סטודנטים להוראה ממדינות אחרות. הכותבת, רותי בר-סיני, עוסקת בקונפליקטים בין-תרבותיים ברחבי העולם ובדיאלוג רב-תרבותי בין סטודנטים ממגזרים שונים של החברה הישראלית. סטודנטים חילונים, דתיים-לאומיים וערבים הלומדים במכללת דוד ילין מנהלים דיאלוג בינם לבין עצמם ועם עמיתים מאירלנד, שאף היא אזור רווי סכסוכים. המאמר חושף את התהליכים הפדגוגיים שהתפתחו במהלך שנים של עבודה בסדנאות משותפות בין-לאומיות. מפורטים בו העקרונות ודרכי הפעולה שמנחים סדנאות אלה, התהליכים שעוברים הסטודנטים השונים וכן ההישגים והאתגרים שעדיין עומדים לפתחה של התוכנית. היבט אחר של התחום החברתי-תרבותי בישראל מתארים רוני לידור וסימה זך. הכותבים, העוסקים בהכשרת מורים לחינוך גופני במכללה האקדמית בוינגייט, מספרים על יוזמה לאחריות חברתית באמצעות כדורגל. במאמר ילדים יהודים וערבים משחקים כדורגל - ספורט ככלי מגשר בין תרבויות, הם מתארים מפגשים יזומים בתחום החינוך הגופני שבהם נוצרים שיח ודיאלוג על רקע הקונפליקטים והסעעים המאפיינים את החברה הישראלית. מפגשי ספורט תחרותיים מחוץ למרחב של המכללה מאפשרים ללמוד על הפרקטיקות הננקטות בקורס שבו סטודנטים וילדים מאוכלוסיות מעורבות מתנסים בפעילויות חוץ-לימודיות. תחושת האחריות החברתית באה לידי ביטוי ביוזמה בתחום נוסף, באמצעות תוכנית המתקיימת בכמה מכללות אקדמיות למורים. במאמר תוכנית תספ"ה לבני הקהילה האתיופית - תוכנית של תקווה מתארת אורנה שץ-אופנהיימר את ההיבטים האקדמיים, האישיים והתרבותיים של התוכנית. מדובר ביוזמה חברתית חינוכית שצמחה "מלמטה" (bottom up) כמענה לצורך חברתי - שילובם של בני הקהילה האתיופית בתחומי שונים בחברה הישראלית. הקו המנחה את היוזמה החינוכית-חברתית הוא מתן הזדמנות לבני הקהילה לממש את כישוריהם ואת יכולתם ויצירת מעגלי שינוי חברתי.

מסורת הזיכרון כבבואה למדיניות ההנצחה בבתי הספר היא כותרת מאמרן של דרורה פריצקר ואיריס בציר. במאמר נבחנת ונדונה חוויית ההנצחה הבית ספרית כפי שהיא משתקפת בעיני הורים שכולים אל מול זו המשתקפת בעיני בעלי תפקידים ניהוליים האמונים על מדיניות ההנצחה בבתי הספר. המחקר מעלה לסדר היום החינוכי את ההנצחה, נושא טעון ורגיש, המעצב תודעה של זיכרון קולקטיבי בבתי הספר ומבטא צורך ליוזמה ולאחריות חברתית, תרבותית וערכית של חברה למודת מלחמות המבקשת להנציח את חלליה.

רשות היחיד ורשות הרבים ומה שביניהם - היחיד והיחד בראי אגדת חז"ל הוא מאמרו של רפי ועקננין, הסוגר את השער. המאמר עוסק ביחסי הגומלין בין הפרט לבין החברה ומתאר תפיסות של אחריות חברתית כפי שהיא משתקפת בספרות חז"ל. תפיסות אלו מאפשרות לנו ללמוד על גבולות האחריות החברתית ועל הרלוונטיות שלהם להווה. באמצעות סיפור מאוצר האגדה התלמודית, המציג את תפיסתם המשפטית, החברתית והפסיכולוגית של חז"ל, מתואר המתח שבין אחריות אישית לאחריות ציבורית במסורת היהודית. תיאור זיקת הגומלין שבין רשות היחיד (המרחב הפרטי) לבין רשות הרבים (המרחב הציבורי) מאפשר לנו להעמיק את התובנה שהייבט הסוציאלי של אחריות חברתית הוא מהות שורשית בתרבות היהודית.

באפילוג הספר בודקים אורנה שץ-אופנהיימר ושלמה בק בדרך של שיח ביניהם את המשמעות של אחריות ומעורבות חברתית בהכשרת מורים ואת השלכותיה על מערכת החינוך. הדיון מעורר תהיות ומחדד שאלות באופן המאפשר לשוב ולבחון את התחום החשוב בהכשרת מורים - אחריות ומעורבות חברתית ותרבותית.

מקורות

- אבו חסין, ג' וגונן, ס' (2013). **אחריות לחינוך וחינוך לאחריות**. באקה אל גרבייה ותל-אביב: מכללת אל קאסמי ומכון מופ"ת.
- אולשטיין, ע' (2016). **הקרן לעידוד יוזמות חינוכיות: מיזם משותף עם משרד החינוך**. נדלה מתוך <http://www.keren-yozmot.org.il>
- איל, א' (2012). **חדשנות מ"למטה"**. **הד החינוך**, פו(2), 42-45. נדלה מתוך [http://www.intel.co.il/content/www/il/he/education/about education.html](http://www.intel.co.il/content/www/il/he/education/about%20education.html)
- אלמוג, א' ומילשטיין, א' (2014). **תכנית חותם - מודל הכשרה תוך-תפקידית (on the job training)**. **ביטאון מכון מופ"ת**, 53, 116-122.
- בושריאן, ע' (עורך) (2016). **אי-שוויון וחינוך קשרים בין גידול באי-שוויון חברתי כלכלי לבין שוויון בהזדמנויות ובהישגים בחינוך: דוח פעילות**. ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

גדרון, ב' (2007). חקר המגזר השלישי והחברה האזרחית בישראל: היסטוריה ותמונת מצב. חברה אזרחית ומגזר שלישי בישראל, 1(א), 7-18.

גדרון, ב' ואבו, ע' (2014). עסקים חברתיים בישראל: מהדרה להכלה חברתית כלכלית. חיפה: אחווה.

גוטוויין, ד' (2014). שלילת הגולה, כור היתוך ורב תרבותיות: בין אידיאולוגיה לאתוס. בתוך נ' מיכאלי (עורך), כן בבית ספרנו: מאמרים על חינוך פוליטי (עמ' 210-235). בני ברק: הקיבוץ המאוחד.

גולן, ד', רוזנפלד, י' ואור, צ' (2017). גשרים של ידע: שותפויות אקדמיה - קהילה בישראל. תל-אביב: מכון מופ"ת.

דביר, נ' (2012). פיתוח מודעות חברתית והבניית זהות מקצועית חברתית של מורים. אנליזה ארגונית, 17, 49-74.

וייס, א' (עורך) (2016). תמונת מצב המדינה: תרשימים בנושאי חברה וכלכלה בישראל. ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. נדלה מתוך <http://taubcenter.org.il/he/picture-of-the-nation-2016-heb-2>

יובג, א' ומיכאלי, נ' (2011). להשיב רוח חברתית אל הכשרת המורים: התשתית הרעיונית והמבנית של הכשרת המורים בתוכנית הניסויית "יש דרך". בתוך ח' לוק (עורכת), מורים נבוני חברה: התוכנית הניסויית "יש דרך" - הכשרת מחנכים מעורבים בחברה ובקהילה (עמ' 27-52). תל-אביב: מכללת סמינר הקיבוצים.

יפה-מרקוביץ, ד' (2016). חדשנות כשינוי חברתי בתוכניות להכשרה להוראה בישראל. בתוך י' פוס (עורכת), הכשרת מורים במבוכ החדשנות הפדגוגית. תל-אביב: מכון מופ"ת.

ליון, ל' (עורכת) (2011). יזמות חברתית - מנוף חדשני לשינוי חברתי: תקצירי הרצאות כנס שנתי יוני 2011. הפורום האקדמי ליזמות חברתית. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב. נדלה מתוך <http://www.socialenter.org/wp-content/uploads/ABSTRACTS-2011.pdf>

סבירסקי, ש' ודגן-בוזגלו, נ' (2009) בידול, אי שוויון ושליטה מתרופפת: תמונת מצב של החינוך הישראלי. תל-אביב: מרכז אדוה. נדלה מתוך <http://adva.org/wp-content/uploads/2015/08/bidul-ve-e-shivion-bachinuch.pdf>

פייגין, נ', טל, פ', טלמור, ר', לוי-פלדמן, א', פרסקו, ב', קופרמינץ, ח' ובר-לב, ב' (2015). תוכניות חלופיות בהכשרת מורים בישראל: דוח מחקר. תל-אביב: מכון מופ"ת.

פרנקנשטיין, ק' (1977). כנות ושוויון. תל-אביב: ספרית פועלים.

פרץ, ס' (7102.3.71). למה הסטארט-אפ של בנט הצליח - ומפעל הגלידה של אשתו פחות. דה מרקר. נדלה מתוך <https://www.themarker.com/markerweek/1.3934843>

שוורץ-אלטשולר, ת' (2012). מדיניות ממשל פתוח בעידן דיגיטלי. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

שיינין, נ' (תשנ"ו). התהליך האקדמי של הכשרת המורים בישראל. ירושלים: מאגנס.

- שץ-אופנהיימר, א' (2014). לחשוב מחדש במציאות משתנה. ירושלים. כרמל.
- תמיר, י' (2015). מי מפחד משוויון? על חינוך וחברה בישראל. תל-אביב: ידיעות אחרונות.
- Ball, S. (2012). Voting with dollars: Philanthropy, money and educational policy. *Pedagogy, Culture and Society*, 20(3), 485-491.
- Boyle-Baise, M., & McIntyre, D.J. (2008). What kind of experience? Preparing teachers in PDS or community settings. In M. Cochran-Smith et al., (Eds.), *Handbook of research on teacher education* (pp. 307-330). London: Routledge.
- Cochran-Smith, M., Ell, F., Grudnoff, L., Haigh, M., Hill, M., & Ludlow, L. (2016). Initial teacher education: What does it take to put equity at the center? *Teaching & Teacher Education*, 57, 67-78.
- Gatti, L., & Catalano, T. (2015). The business of learning to teach. *Teaching and Teacher Education*, 45, 149-160.
- Guerrero, S. (Ed.) (2017), Pedagogical knowledge and the changing nature of the teaching profession. Paris: OECD Publishing. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1787/9789264270695-en>
- Hanneke, J. (2016). Discussing poverty with student teachers: The realities of dialogue. *Journal of Education for Teaching*, 42(4), 468-482.
- Johnson, S.M., Kraft, M., & Papay, J. (2012). How context matters in high-need schools: The effect of teachers' working conditions on their professional satisfaction and their students' achievements. *Teachers College Record*, 114(10), 1-39.
- Nurenberg, D. (2011). What does injustice have to do with me? A pedagogy of the privileged. *Harvard Education Review*, 8(1), 50-64.
- Zeichner, K. (2010). Competition, economic rationalization, increased surveillance, and attacks on diversity: Neo-liberalism and the transformation of teacher education in the US. *Teaching and Teacher Education*, 26(8), 1544-1552.
- Zeichner, K., & Pena-Sandoval, C. (2015). Venture philanthropy and teacher education policy in the US: The role of the new schools venture fund. *Teachers College Record*, 117(5), 1-44.